

**Gen, cultură și represiune în România comunistă: cercurile literare feminine sub
supravegherea Securității**

**[Gender, culture and repression in Communist Romania: the feminine literary circles
under the surveillance of the Securitate]**

Andrei DĂLĂLĂU

Doctorand, Universitatea Babeș-Bolyai

Cluj-Napoca, Romania

andrei.dalalau@ubbcluj.ro

Abstract: *The present study aims to offer a social and cultural analysis of the feminine literary circles in communist Romania during the 1950s through two case studies: the German literary group from Sibiu and the literary circle from Baia Mare. The analysis aims to focus on the symbolic and cultural relations of the intellectual groups involved in the Securitate's action of surveillance and control in order to offer a new perspective on the dynamics between the agents of the cultural field during the communist regime. The research hypothesis claims that interwar feminine intellectuals who were educated and socialized in the "old bourgeois regime", were repressed by the Securitate through the interpretation of informal meetings as "hostile actions" that presumably endangered the cultural line of the regime. The case studies showed that the gender element neither influenced nor changed the Securitate's methods of convicting the surveilled female intellectuals compared to men. The preliminary conclusion states that literary circles became instruments for the narrative construction of the political trials filed against targeted writers between 1958-1961. The Securitate distorted the cultural character of these forms of association by signifying them with subversive political motivations, regardless of their gender composition. Future research may consider literary circles avatars of interpersonal socialization under the form of informal meetings that combined elements of everyday small talks with bursts of cultural activities.*

Keywords: *cultural repression, communism, intellectuals, literary circles, political trials, secret police.*

Introducere

Instaurarea regimului comunist în România în 1948 a determinat autoritățile către atragerea intelectualității de partea puterii politice prin desființarea sau reorganizarea structurilor economice, culturale și politice interbelice în care categoria inițiaților culturali activa anterior. Au fost înființate sau reorganizate o serie de uniuni oficiale (Uniunea Scriitorilor, Artiștilor Plastici și cenacluri oficiale) care au dus la delegitimarea și interzicerea structurilor culturale autonome din societate. Structura care se afla la intersecția dintre cultură, socializare și prestigiu simbolic, și care face obiectul studiului de față, este cea a *cenaclului literar*.

Cenaclul, denumit și salon sau cerc literar, reprezenta o adunare formală sau informală dintre mai persoane cu înclinații artistice sau culturale similare, cu scopul împărtășirii, citirii sau discutării propriilor creații. Grupul unui cenaclu era de obicei alcătuit din persoane cu valori estetice comune, iar afecțiunea electivă a membrilor ducea deseori la redactarea unui program al cenaclului și a unei publicații care să susțină o linie estetică particulară. Mai apoi, cenaclurile facilitau transmiterea inter și trans-generațională a memoriei culturale ale grupurilor în cauză¹, reprezentând, în virtutea diversității lor, poluri ideologice alternativ capabile să ranforseze identități ce se doreau a fi dispărute din dinamica socială postbelică. Dorința autorităților de a opri orice formă de asociere culturală neautorizată de regim și nesupravegheată de activiștii de partid s-a manifestat, în paralel cu campaniile de represiune, prin ampla acțiune de supraveghere, infiltrare și subminare a acestor întâlniri prin intermediul poliției secrete, Direcția Generală a Securității Poporului (pe scurt, Securitatea). Cu toate acestea, vechile identități culturale și tiparele de socializare asimilate în interbelic nu au putut fi înlocuite de directivele ideologice ale elitelor comuniste, ci au fost prezervate prin intermediul unor intervale de libertate cotidiană nestructurată: literatură interzisă, circulația *samizdat*-ului, accesul la fondul interzis al bibliotecilor, distribuirea cărților cenzurate pe ascuns și alte metode neoficiale de multiplicare culturală, toate acestea circulând în grupuri sociale limitate.

Literatura de specialitate a folosit conceptul de *cenaclu literar* ca instrument de analiză culturală și socială într-o gamă variată de înțelesuri. Cenaclurile au fost considerate grupări

¹ Studiile în domeniul memoriei istorice, a identității și a istoriei orale au accentuat importanța dimensiunii **generaționale** a apartenenței unor persoane la categoria „intelectualilor”. În acest sens, „intelectualii” care se considerau o categorie socială reală susțineau că însăși eticheta apartenenței la grup era transmisă și dobândită de la o generație la alta prin parcurgerea unui drum inițiativ. Fiecare grup autodefinit „generație” se legitima și definea prin directa raportare la grupurile generaționale anterioare fie prin admirație și continuitate, fie prin opoziție și discontinuitate.

culturale disidente², cercuri care manifestă rezistență culturală în fața autorităților politice³, grupări ale elitei culturale românești⁴ sau structuri care se încadrau în așa-numitele „nișe culturale ale existenței”⁵. Cenaclul a fost încadrat de Vasile Igna în cercul rezistenței culturale în virtutea micilor grupuri culturale înființate imediat după 1945, care erau bazate pe afinități electivă și pe vechi sentimente de prietenie. Activitatea cenaclurilor ar fi fost abandonată mai apoi de intelectuali din cauza brutalității metodelor intruzive ale Securității în viața privată, impunându-se astfel o „adaptare din mers la rigorile și serviciile ideologiei comuniste și, în consecință, utilizarea unor mijloace care au permis supraviețuirea decentă a culturii române”⁶.

În urma unor teoretizări extinse ale „grupurilor” culturale din societatea românească, cercetătorii au evidențiat că rezistența culturală din România nu a cunoscut o formă organizată de grup⁷, iar micile cercuri literare care au fost destructurate de către Securitate nu constituiau un nucleu al societății civile, ci reminiscențe pasive ale culturii interbelice⁸. Alți cercetători au propus înlocuirea conceptului „rezistenței” cu cel al „existenței prin cultură” și au argumentat caracterul cotidian și lipsit de valențe politice al întâlnirilor culturale dintre intelectuali⁹. Analizele revizioniste și post-revizioniste au dezavuat însăși realitatea conceptuală a unităților de analiză implicate anterior în studiul intelectualității, prin deconstrucția identității sociale ca narațiune autoreferențială și prin demonstrarea caracterului acomodativ, fluctuant și pluridirecțional al relației dintre regim și intelectuali¹⁰. Se profilează ideea preliminară conform căreia *cenaclurile literare*, considerate mici insule de autonomie culturală, erau o simplă extensie a tiparului de socializare din perioada anterioară instaurării regimului comunist în România. Dat fiind impactul lor scăzut la nivel politic, acestea nu se încadrau în definiția rezistenței active în fața comunismului,

² Ioan Opriș, *Cercuri culturale disidente*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2001.

³ Vasile Igna, *Subteranele memoriei. Pagini din rezistența culturii în România 1944-1954*, Editura Universal Dalsi, București, 2001.

⁴ Angelo Mitchievici, „Realismul Socialist și Critica Decadenței: Biopolitici Totalitare” în Daniel Citirigă (coord.), *Intelectualii Politicii și Politica Intelectualilor*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016, pp. 157-158.

⁵ Gabriel Andreescu, *Existența prin cultură: represiune, colaboraționism și rezistență intelectuală sub regimul comunist*, Polirom, Iași, 2015.

⁶ Igna, *op. cit.*, pp. 44-45.

⁷ Viorel Nistor, „Rezistența prin cultură în spațiul românesc postbelic” în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Ephemeres*, 54 (2), 2009, pp. 113-124.

⁸ Caius Dobrescu, *Modernitatea ultimă. Eseuri*, Editura Univers, București, 1998.

⁹ Gabriel Andreescu argumentează că încercarea intelectualilor de manifestare liberă în spații culturale (semi-)închise traduce intenția lor de a produce opere culturale ca formă reflexă a profesiei de literat și nu de a susține o activitate vădit îndreptată împotriva regimului. Supraviețuirea activității grupului era dorința celor care îl alcătuiau, grup care devenise un spațiu privat golit de încărcătura cotidiană a ideologiei publice, fapt pentru care asocierea intelectualilor în cenacluri, cercuri și saloane literare era mai degrabă o formă a **existenței**, și nu rezistenței, prin cultură.

¹⁰ Cristina Vățulescu, *Cultură și poliție secretă în comunism*, Polirom, Iași, 2007 și Ioana Toma-Macrea, *Privileghenția: instituții literare în comunismul românesc*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2009.

ci mai degrabă în dinamica vieții cotidiene a unor persoane aflate într-un proces de reconfigurare profesională.

Cenacluri literare feminine

În perioada tranziției spre comunism, cenaclurile au continuat să fie o formă des întâlnită de socializare și asociere. Denumim cenaclu literar feminin nu atât forma de întâlnire culturală în care se întâlneau exclusiv femei, ci aceea în care femeile aveau rol de conferențiar, de amfitrion sau de inițiator cultural. Un exemplu de acest fel este cenaclul în care ținea prelegeri profesoara de filosofie Alice Voinescu, care a continuat să conferențieze în cadrul cercului inițiat de scriitorul Petru Manoliu după pierderea catedrei universitare de la Conservatorul de Artă Dramatică pe care ea însăși o crease¹¹. Tematica întâlnirilor culturale organizate de Alice Voinescu ieșeau din granițele orientării culturale oficiale, fiind discutate teme de filosofie și literatură dramatică, printre care operele lui Platon, Shakespeare, Goethe, Sfântul Pavel și Montaigne¹². *Jurnalul* său consemnează ocazional aspecte care țin de organizarea și desfășurarea acestor întâlniri: „Dar acum, citind pe Gundolf, pentru a mă repune puțin în atmosfera lui Goethe, am făgăduit un curs pentru câteva cucoane, la gândul că nu voi mai putea analiza pe Goethe clasei și m-a apucat jalea. E primul ceas în care realizez că mi-au luat bucuria vieții, mi-au luat clasa, acolo creșteam oameni”¹³. Scriitorul Arșavir Acterian își amintea că ședințele organizate de Voinescu aveau loc săptămânal, iar Voinescu „asculta confesii dramatice și păsurile celor prezenți” într-o atmosferă de comuniune interpersonală¹⁴. După ce a fost exclusă din învățământ, Alice Voinescu a fost condamnată la închisoare în 1951, unde a petrecut mai puțin de doi ani, iar după eliberare i-a fost stabilit domiciliu obligatoriu în satul Costești din nordul Moldovei.

Cercul literar german de la Sibiu

O evoluție mai sinuoasă din punct de vedere politic a avut-o întâlnirea culturală de la domiciliul scriitoarei sibiene Astrid Connerth-Wiesenmayer din august 1956, ședință la care au participat mai mulți scriitori germani, bărbați și femei deopotrivă¹⁵. Cinci dintre participanții la această întâlnire au fost condamnați în procesul lotului „scriitorilor naționaliști germani”¹⁶.

¹¹ Constantin Vasilescu (coord.), *Morfologia (ne)vinovăției*, Litera, București, 2023, p. 307.

¹² Alice Voinescu, *Jurnal*, Polirom, Iași, 2013, p. 820.

¹³ *Ibidem*, p. 820.

¹⁴ Arșavir Acterian, *Jurnal 1929-1945/1958-1990*, Ed. Humanitas, București, 2008, p. 277.

¹⁵ Astrid Connerth-Wiesenmayer (1929-1986), scriitoare și redactor de limbă germană. A trăit și activat în Sibiu, a fost coordonatoarea cercului literar „Josef Marlin” din Sibiu.

¹⁶ Pe data de 19 septembrie 1959, prin sentința nr. 342 a Tribunalului Militar din orașul Stalin au fost condamnați la pedepse între 10 și 25 de ani de muncă silnică, în baza articolului 209, punctul 1 și 2 din Codul Penal, cinci scriitori de limbă germană din

Întâlnirea a fost organizată în cinstea revenirii scriitorului Wolf Aichelburg din domiciliu forțat, iar în cadrul discuțiilor a fost abordată și problema subordonării scriitorilor față de noile cerințe politico-culturale ale regimului. Intelectualii germani în frunte cu Andreas Birkner s-au sfătuit să nu se lase influențați de cursul revistei literare germane *Neue Literatur*, care apărea la București, ci să își păstreze autonomia de creație. Securitatea a aflat de ședința scriitorilor în cauză prin intermediul unor informatori infiltrați și au hotărât instrumentalizarea întâlnirii literare în vederea alcătuirii unui lot de acuzați, în pofida faptului că Hans Bergel și Harald Siegmund nici măcar nu fuseseră prezenți.

Conform mărturiei scriitorului Andreas Birkner din 19 iulie 1958, la ședință s-au servit cafele, după care Marta Kessler a cântat, apoi s-au purtat discuții despre activitatea scriitorilor sași. Invitațiile pentru întâlnirea literară din 1956 au fost făcute de gazda Astrid Konnerth-Wiesenmayer. Procesele verbale de interogatoriu din timpul anchetei scriitorilor germani arestați consemnează, în mod exagerat, că amfitrioana, împreună cu Andreas Birkner, au criticat conducerile revistelor culturale germane oficiale și au propus trimiterea de materiale literare valoroase către aceste redacții cu scopul ridicării nivelului cultural al publicațiilor de limbă germană din România. Scriitorii prezenți au convenit să iasă din „acest impas al pasivității”, care traducea un refuz anterior de a publica în mod oficial, și să trimită lucrări „apolitice” către diferite redacții. Scriitorii germani mai discutaseră și despre situația tinerilor aspiranți care nu erau destul de pregătiți pentru activitatea scriitoricească, despre solidarizarea lor de a nu mai trimite materiale redacției *Neuer Weg*, despre mutarea redacției revistei *Wolkund Kultur* și a secției germane a E.S.P.L.A. din București la Sibiu, cât și a redacției *Neue Literatur* din Timișoara la Sibiu. Întrebat fiind care este motivul pentru care grupul său făcea presiune pentru mutarea redacțiilor la Sibiu, intruziunea directă a agenților Securității în declarația lui Birkner este trădată prin manieră incriminatoare în care a fost construit presupusul răspuns al scriitorului: „pentru ca în acest mod scriitorii sași să poată pătrunde în posturile importante a acestor publicații, unde să influențeze conform concepțiilor lor activitatea publicațiilor respective”¹⁷.

Adepti ai estetismului „burghez”, intelectualii germani adunați la reședința Astridei Wiesenmayer au hotărât să iasă din marginalitate culturală prin publicarea unor opere lipsite de conținut politic, gest interpretat ca sfidător la acea dată de către regim: „Mai mult ne-a interesat

România - Andreas Birkner, Georg Scherg, Wolf von Aichelburg, Hans Bergel și Harald Siegmund – pentru „uneltire împotriva ordinii sociale”.

¹⁷ ACNSAS, fond Informativ, dosar 8999, vol. I, f. 164.

tehnica literară și forma estetică, așa încât am omis fondul ideologic și am sărit în cealaltă greșeală, a formalismului”¹⁸. Într-o notă a lui Harald Siegmund, care nu fusese prezent la întâlnirea din 1956, acesta precizează că „în cursul serii a izbucnit o violentă discuție despre problema: dacă publicăm sau nu publicăm”¹⁹. Efectul deciziei de a colabora a fost resimțit ca „o înviorare”, fapt constatat la plenara scriitorilor germani din 1957, la București, unde a fost evidențiat numărul 2/57 al revistei *Neuer Literatur*, dedicat lui Adolf Meschendörfer cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani²⁰. Însă conflictele culturale din interiorul grupului minoritar german și competiția simbolică pentru capital social au determinat apariția unor dispute între scriitorii „progresiști”, care includeau elemente politice în creațiile literare, și „estetiști”, care susțineau autonomia estetică a artei. Literatura pe care o propuneau intelectualii cercului de la Sibiu poate fi încadrată în categoria literaturii evazioniste prin omiterea elementului ideologic în construcția estetică a textelor. Scrierile acestora abordau teme apolitice - natură, iubire, emoție, artă pură și chiar religie - omițând fondul politic.

Un document semnificativ pentru construcția narativă a vinovăției politice, dar și pentru relevarea dinamicii culturale din interiorul grupului minoritar în momentul intruziunii poliției politice îl constituie declarația Astridei Connerth-Wiesenmayer din 18 martie 1959, care a oferit o notă justificativă întregii activități de la domiciliul său din 1956. Declarația surprinde prin ferma delimitare a gazdei de cei reuniți la domiciliul său, fapt explicabil prin statutul profesional pe care îl ocupa în 1959, acela de coordonatoare al cenaclului literar „Joseph Marlin”, dar și prin conflictele personale cu anumiți scriitori, precum Harald Krasser. Wiesenmayer a adoptat un limbaj confesiv, de regret și de recunoaștere a greșelii comise, menționând că scriitorii „au avut o concepție greșită despre artă, întrebuițând literatura ca o armă împotriva regimului nostru, împotriva mersului înainte a construirii socialismului”²¹. Acuzând „concepția învechit burgheză” a scriitorilor adunați în casa sa, Wiesenmayer a inventariat acțiunile „dușmănoase” ale prietenilor săi ca ceea ce pare a fi o strategie defensivă: 1. Ideologia burgheză a scriitorilor era vizibilă prin operele lor și prin critica la adresa producțiilor culturale progresiste; 2. Au susținut un cerc literar particular, boicotând cenaclul oficial „Heinrich Heine”; 3. Concepția artei pure pe care o susțineau în defavoarea angajamentului politic; 4. Criticarea tinerilor scriitori care scriau opere cu

¹⁸ ACNSAS, fond Informativ, dosar 8999, vol. I, f. 68.

¹⁹ ACNSAS, fond Informativ, dosar 8999, vol. I, f. 272.

²⁰ ACNSAS, fond Informativ, dosar 8999, vol. I, f. 70. Nota mai menționează că „acest număr a fost criticat pentru lipsă de spirit critic”.

²¹ ACNSAS, fond Informativ, dosar 8999, vol. I, f. 125.

încărcătură ideologică și alte puncte care păreau a fi luări de poziție ale grupului scriitorilor în vederea consolidării statutului social și al prestigiului lor simbolic în câmpul literaturii germane²². Declarația poate fi considerat un gest de auto-critică mai degrabă decât unul pur explicativ, autoarea încercând cu orice preț să își statueze alteritatea politică: „Am avut nevoie de prea mult timp pentru a fi în stare să văd în mod clar concepțiile lor burgheze. Aceasta este într-un fel și explicabil, fiindcă am procedat întotdeauna subtil. Și nu le-am denunțat forurilor de stat”²³. Cruciada literară în care Wiesenmayer afirma că s-a implicat împotriva „cercului ăsta” a determinat-o să se alăture cercului literar oficial din Sibiu pentru a combate „cercurile particulare clandestine”. Narațiunea auto-referențială se încheie cu o profesiune de credință, în care Wiesenmayer își declara disponibilitatea de a fi un „element demn societății umane, vreau să lucrez neîncetat pentru combaterea ideilor reacționare, pentru construirea socialismului în țara noastră și apărarea păcii”²⁴.

Cercul literar maghiar de la Baia Mare

Un caz mai puțin cunoscut cercetării istorice îl constituie procesul „cercului literar” de la Baia Mare din 1960, în cadrul căruia cinci femei de naționalitate maghiară²⁵ au fost condamnate la pedepse cuprinse între 5 și 8 ani de închisoare sub acuzația organizării unui cenaclu literar ilegal, vinovăție care cădea sub incidența articolului 209 din Codul Penal și care condamnă crima de „uneltire contra ordinii sociale”.

Linia de urmărire informativă pe baza căreia femeile maghiare au intrat în atenția organelor de Securitate a fost cea a întâlnirilor de la domiciliul Bertei Fülöp. Femeile de naționalitate maghiară au fost trecute în evidență operativă prin deschiderea dosarului de verificare cu privire la Fülöp Berta, Talian Elisabeta, Hozdic Lucia și Ilian Maria la 4 iulie 1959, întrucât, pe baza

²² Astrid Wiesenmayer s-a detașat de grupul scriitorilor germani și ca urmare a acumulării unor resentimente personale împotriva unor colegi de breaslă. Scriitoarea a publicat o lucrare despre Joseph Marlin, revoluționar pașoptist, pe care Harald Krasser a criticat-o, moment în care între cei doi a intervenit o ruptură. Situația s-a complicat prin faptul că Harald Krasser a fost referentul cărții lui Wiesenmayer către editura de stat, fapt care a determinat-o pe scriitoare să „ia poziție hotărâtă împotriva bandei scriitorilor și literaților învechiți, cu concepții burgheze dușmănoase și care prin acestea nu pot să aducă un aport pozitiv în cadrul literaturii noi progresiste și marxist-leniniste în țara noastră” (ACNSAS, fond Informativ, dosar 8999, vol. I, f. 127).

²³ ACNSAS, fond Informativ, dosar 8999, vol. I, f. 128.

²⁴ ACNSAS, fond Informativ, dosar 8999, vol. I, f. 128.

²⁵ Persoanele condamnate au fost: **Talian Elisabeta** (n. 2 iulie 1901, Șein, raion Șomcuta, regiunea Baia Mare), casnică, căsătorită, avea doi copii la data arestului, avere personală: o casă, educație: 6 clase elementare, părinți funcționari; **Comănescu Huszti Malvina** (n. 16 decembrie 1906, Baia Mare, raion Șomcuta, reg. Baia Mare), casnică, văduvă, avea un copil, avere: o casă, educație: 4 clase de liceu, părinți funcționari; **Kenyeres Rozalia** (n. 25 martie 1909, Baia Mare, raion Șomcuta, regiunea Baia Mare), funcționară, necăsătorită, fără avere, educație: 4 clase de liceu, părinți meseriași; **Policsek Maria** (n. 8 decembrie 1904, Rodna Veche, raion Năsăud, regiunea Cluj), învățătoare, necăsătorită, avere: o casă, educație: școală normală, părinți muncitori; **Banyay Elisabeta** (n. 1 octombrie 1919, Baia Mare, raion Șomcuta, regiunea Baia Mare), casnică, căsătorită, fără copii, educație: 6 clase de liceu, părinți funcționari.

notelor informative și a altor „materiale compromițătoare” s-a stabilit că la domiciliul amfitrioanei în vârstă de 89 de ani s-au întâlnit „o serie de elemente de naționalitate maghiară” care constituiau un nucleu naționalist maghiar în Baia Mare. În cadrul unor întâlniri cu ocazia aniversării de zile onomastice, femeile au citit discursuri și poezii cu presupus conținut „naționalist șovin”. Poeziile erau stenografiate de persoane care audiaseră postul de radio Europa Liberă, copiate și ulterior difuzate „elementelor de încredere”. Categoria de evidență operativă în care erau încadrate cele patru femei era cea de „instigare și menținere a spiritului naționalist-șovin în rândurile intelectualilor de naționalitate maghiară din Baia Mare”²⁶. Notificarea acestor întâlniri particulare a venit din partea agentei „Kiss Marika” în luna mai 1959. Despre agentă se menționează că era de origine „moșier” și că „lucrează superficial”, fapt pentru care se recomandă tragerea ei la răspundere în cazul în care nu dorește să ofere informații concrete în această problemă²⁷.

Desfășurarea ședințelor cercului literar de la Baia Mare poate fi reprodusă fragmentar prin prisma analizei precaute a proceselor verbale de interogatoriu din timpul anchetei femeilor arestate. Inițiativa i-a aparținut Elisabetei Talian: „În vara anului 1956 a fost înființat un cerc literar ilegal, compus din acei cunoscuți care se ocupă cu muzica și literatura, membră al acestui cerc literar ilegal am fost și eu”²⁸. Scopul reuniunilor era „de a ne distra și a ne dezvolta talentele” în funcție de pasiunile fiecărei persoane, care variau de la muzică, poezie, proză și artă dramatică. Talian a discutat cu amatoarea de poezie Malvina Comănescu-Husztı despre această inițiativă, după care au fost trimise invitații către participanți. Astfel, într-o duminică după-masă din iulie 1956, la reședința Talian s-au adunat circa 30-40 de persoane în fața cărora a vorbit învățătoarea Maria Policsek: „Policsek Maria, învățătoare, a fost solicitată de noi, întrucât are darul de a vorbi ca să aducă la cunoștință celor prezenți scopul ședinței noastre și căci cu această ocazie înființăm un așa zis *cerc literar* neautorizat (sic!), ceea ce cu toții am acceptat”²⁹. Participanții s-au întâlnit de trei ori, iar Talian Elisabeta și Maria Policsek au recitat poezii, printre care și creația „Transmit acasă” (*Üzenet Haza*) a poetului Mécs László³⁰. Aprofundând conținutul poeziei pentru a-i sublinia caracterul ostil, procesul verbal consemnează: „Conținutul poezii (sic!) are un dublu înțeles,

²⁶ ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 0960524, vol. III, ff. 1-5.

²⁷ ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 0960524, vol. III, f. 36.

²⁸ ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 647, vol. I, f. 24.

²⁹ ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 647, vol. I, f. 161.

³⁰ Greșeala recurentă din cadrul proceselor verbale de interogatoriu constă în atribuirea poeziei cu pricina poetului Mécs László și nu lui Albert Wass, care este autorul real, ceea ce denotă fie dezinteresul, fie ignoranța anchetatorilor, fie neglijarea acestui detaliu în mod involuntar. Toate aceste posibilități contrastează cu dorința anchetatorilor de a sublinia caracterul „dușmănos” al poeziei printr-o pretinsă hermeneutică ideologică a mesajului transmis.

deoarece cuvintele lemn, piatră, apă, etc se referă la maghiari și încuraja populația de naționalitate maghiară să fie trează, să nu fie lași și să-și ceară drepturile, așa cum au cerut contrarevoluționarii. Într-un cuvânt, conținutul poezii (sic!) este pur contrarevoluționar și care a retrezit naționalismul și problema teritorială privind realipirea Ardealului Ungariei și reînvierea regimului hortyst”³¹.

Evenimentul în jurul căreia se profila viitoarea condamnare era susținerea Revoluției din 1956, femeilor fiindu-le atribuit sentimentul maghiar de *solidarizare națională* („un nou simț maghiar”) cu confrății din Ungaria, ca formă de compătimire a victimelor represiunii sovietice, care „au căzut în lupte grele și chinuitoare și au vărsat sângele și nu au adus nicio schimbare în viață și lor personal. Am compătimit bărbații și copiii uciși de armatele sovietice, ceea ce am și compus într-una din poeziile mele”³². Creațiile personale pe care participanții la cerc le citeau public nu se încadrau pe linia culturii socialiste, nu avea un repertoriu similar cu cel al cercurilor literare autorizate, ci erau o manifestare „a culturii în care am fost cu toate educate în tinerețe”, o formă culturală interbelică: „a culturii vechi maghiare, deoarece poeziile au fost toate vechi”³³. Manifestarea culturală era, în acest fel, o încercare de afirmare a culturii tinereții în cadrul social al posibilităților limitate de practicare a acestui tip de cultură, care se rezuma la întâlniri private.

Securitatea a instrumentalizat și scopul cercului literar pentru a-i evidenția caracterul ostil: „Scopul înființării acestui cerc, în afară de răspândirea naționalismului a fost și răspândirea culturii decadentă maghiară și din convingerile noastre cu toții am văzut schimbarea regimului actual cât și problema teritorială a Ardealului de Nord, din care o parte, după noi, trebuia realipit Ungariei”³⁴. Sublinierile reflectă intervenția tendențioasă a anchetatorilor asupra textului, astfel încât declarația originală a fost transformată în emanația iredentismului cultural și teritorial maghiar.

Participanții la cerc au ridicat, în cadrul primei ședințe, problema autorizației de funcționare a unei astfel de structuri culturale. Aceștia erau conștienți că „ar necesita autorizarea funcționării cercului din partea organelor de miliție, nu-mi reamintesc în prezent cine a ridicat această problemă, dar până la urmă Talian Elisabeta a spus că o să aranjeze dânsa problema dacă este nevoie de autorizație sau nu, cei prezenți fiind convinși că Talian Elisabeta atunci când a hotărât înființarea cercului literar nu cunoștea dacă noi ne putem întruni cu sau fără autorizație din partea organelor competente”³⁵. Însă diferența dintre o ședință de cenaclu și o întrunire informală

³¹ ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 647, vol. I, f. 161.

³² ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 647, vol. I, f. 162.

³³ ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 647, vol. I, f. 77.

³⁴ ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 647, vol. I, f. 39.

³⁵ ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 647, vol. I, f. 269.

între cunoscuți ținea mai degrabă de grila de interpretare a respectivului gest. Se observă intenția explicită a Securității de a distorsiona și exagera rolul cercului literar în ansamblul culturii naționale. La 11 mai 1960, anchetatorii i-au cerut Elisabetei Banyai explicații pentru refuzul de a semna procesul verbal de interogatoriu din 30 octombrie 1959, aceasta motivând decizia astfel: „am refuzat să semnez (...) pentru faptul că eu nu am cunoștință că Talian Elisabeta să fi înființat un cerc literar, ci o după masă de muzică”³⁶. Ancheta însă a încercat să își impună propria definiție asupra conceptelor ideologice, formulând o întrebare similară: „Care a fost scopul adevărat al cercului literar înființat de Talian Elisabeta?”, urmând ca răspunsul să reflecte opoziția victimei față de atribuirea sensului incriminator al termenilor atribuiți: „Declar că hotărârea lui Talian Elisabeta după părerea mea nu a fost înființarea unui cerc literar, ci a unei după mese muzicale. Scopul era de a ne distra. La Talian Elisabeta am fost de mai multe ori cu ocazia unor sărbători onomastice (sic!), cu care ocazie am cântat bucăți din unele opere”³⁷.

În 13 iunie 1960, căpitanul Vasile Martin de la Direcția Regională M.A.I. Baia Mare a alcătuit concluziile de învinuire, încadrându-le pe Elisabeta Talian și Malvina Comănescu, ca „șefe de lot”, la săvârșirea infracțiunii „de uneltire contra ordinii sociale prin agitație contrarevoluționară” pe baza articolului 209, punctul 2, litera „a” în combinație cu litera „b”, spre deosebire de Rozalia Kenyeres, Maria Policsek, Iuliana Bobrovsky și Elisabeta Banyai care au fost încadrate doar la art. 209, pct. 2, lit. „a”³⁸. În 24 iunie 1960, Tribunalul Militar Cluj a pronunțat sentința nr. 288, prin care inculpatele Talian Elisabeta, Comănescu-Huszti Malvina, Kenyeres Rozalia, Policsek Maria și Banyai Elisabeta au fost condamnate la pedepse cuprinse între 5 și 8 ani muncă silnică și închisoare corecțională, alături de degradare civică, confiscarea totală a averii personale și interdicție corecțională pentru „crima de uneltire contra ordinii sociale” în baza articolului 209 din Codul Penal³⁹.

Concluzii

Cenaclurile și întâlnirile informale, nesupravegheate sau greu supravegheate de autorități, constituiau mici insule de autonomie pe care Securitatea le penetra anevoios având în vedere că garanția existenței unei astfel de structuri o asigura încrederea reciprocă a participanților. Cenaclul exista în două ipostaze: *cenaclul la domiciliu*, închis și privat și *cenaclul public*, în cadrul caselor

³⁶ ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 647, vol. I, f. 400.

³⁷ ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 647, vol. I, f. 400.

³⁸ ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 647, vol. I, f. 432.

³⁹ ACNSAS, fond Penal, dosar nr. 647, vol. II, f. 27.

de cultură sau a altor grupuri de casă extinse, specifice mediului rural. Nucleul cenaclului asigura atât circulația unor idei într-un cadru restrâns, cât și o mobilitatea sporită a unor intelectuali care prezidau ședințele literare din diferite orașe sau localități. Itinerariul producției culturale în interiorul cenaclurilor este reliefată din declarația lui Scherg Georg, care a precizat că intelectuali germani din Sibiu au stabilit să „plece din oraș în oraș și să citească în cenaclurile literare germane din lucrările lor”⁴⁰, lucrări care se încadrau, la acea dată, în categoria prohibită a estetismului literar.

O concluzie secundară este cea conform căruia elementul de gen *nu* a jucat un rol semnificativ în represiunea culturii. Indiferent de compoziția de gen a cercurilor literare, metodele de destructurare operate de Securitate au fost aplicate unitar, incluzând în această categorie chiar și utilizarea violenței. Eventualele diferențe în ceea ce privește anchetarea țin mai degrabă de organizarea internă a structurilor poliției secrete și nu de aspecte de gen. Atât cenaclurile germane, cât și cele maghiare – masculine, feminine sau mixte – au traversat același parcurs narativ: o simplă întâlnire informală între prieteni a fost transformată de într-o ședință pentru promovarea naționalismului german sau maghiar. Accentuarea elementului naționalist potența pericolitatea socială a unor astfel de întâlniri și legitima juridic condamnarea grupului. Narațiunea concluziilor de învinuire continuă cu particularizarea contribuției fiecărei arestate la organizarea *cercului literar* ilegal printr-un proces ideologic de distribuire a vinovățiilor conform materialelor intrate în posesia agenților Securității. Impresia generală pe care trebuia să o ofere povestea era aceea că un grup bine organizat, având coordonatori, membri oficiali, activitate regulată, cotizație și procese verbale de la ședințe, desfășura în mod conștient acțiuni îndreptate împotriva regimului și devenea, implicit, periculos pentru ordinea socială, de unde rezulta și pretinsa intervenție profilactică a Securității. Povestea trebuia să susțină iluzia formalității cercului pe baza unei realități radical deformate, unde întâlnirile erau informale, cordiale și nesistemate. Cenaclul a fost o structură dinamică, fluidă și adaptată necesităților unor persoane cu înclinații culturale, a căror orientare estetică a fost reprimată o dată cu instaurarea regimului comunist și care s-au refugiat în spațiul incert al unor întâlniri informale organizate la domiciliu. Raportul dintre mijloacele de intruziune ale Securității în viața privată a indivizilor și capacitatea de auto-normare a grupurilor interesate de păstrarea unui interval al libertății de exprimare oferă o imagine inedită asupra dinamicii dintre *establishmentul* comunist și flexibilitatea unei societăți aflate în continuă reorganizare.

⁴⁰ ACNSAS, Fond Informativ, nr. 8999, vol. I, f. 270

Bibliografie

Surse primare

Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S), fond Informativ, dosar 8999, vol. I; fond Informativ, dosar nr. 0960524, vol. III; fond Penal, dosar nr. 647, vol. I și II.

Lucrări generale

OPRIȘ, Ioan, *Cercuri culturale disidente*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2001.

IGNA, Vasile, *Subteranele memoriei. Pagini din rezistența culturii în România 1944-1954*, Editura Universal Dalsi, București, 2001.

CITIRIGĂ, Daniel (coord.), *Intelectualii Politicii și Politica Intelectualilor*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016.

ANDREESCU, Gabriel, *Existența prin cultură: represiune, colaboraționism și rezistență intelectuală sub regimul comunist*, Polirom, Iași, 2015.

NISTOR, Viorel, „Rezistența prin cultură în spațiul românesc postbelic” în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Ephemerides*, 54 (2), 2009, pp. 113-124.

DOBRESCU, Caius, *Modernitatea ultimă. Eseuri*, Editura Univers, București, 1998.

VĂȚULESCU, Cristina, *Cultură și poliție secretă în comunism*, Polirom, Iași, 2007.

TOMA-MACREA, Ioana, *Privilighenția: instituții literare în comunismul românesc*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2009.

VASILESCU, Constantin (coord.), *Morfologia (ne)vinovăției*, Litera, București, 2023.

VOINESCU, Alice, *Jurnal*, Polirom, Iași, 2013.

ACTERIAN, Arșavir, *Jurnal 1929-1945/1958-1990*, Ed. Humanitas, București, 2008.